

ਪਹਿਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿਚਾਰ

DR J S GREWAL*

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਆ ਸਕਿਆਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੋਹਲੀ ਸਾਹਿਬ (ਪ੍ਰਧਾਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼) ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੜਾ ਮਾਣ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਅੱਜ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਸਟੱਡੀ ਅਤੇ ਪੀ ਐਚ ਡੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਸਮਝ ਸਕਿਆ ਕਿ ਹਿਸਟਰੀ ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੀ ਐਚ ਡੀ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜਾ ਥੀਸਿਸ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਜੇ ਡੀ ਕਨਿੰਘਮ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਕਨਿੰਘਮ ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ। ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲਿੱਖੀ ਸੀ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। 1967 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸੈਲੀਬਰੇਸ਼ਨ ਹੋਈ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ 'ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ ਬਾਇਓਗਰਾਫੀ' ਨਾਮਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਸੀ ਇਹ ਮੇਰਾ ਦੂਸਰਾ ਕੰਮ ਸੀ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਮੈਂ ਜੇ ਡੀ ਕਨਿੰਘਮ ਤੇ ਆਰਟੀਕਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਲਈ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ sources ਪੜ੍ਹੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਇਸ ਦਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਟੱਡੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। 1969 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਤੇ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਬਹਿਸ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਵਾਂ ਧਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ? ਸੋ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਾਠ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸਟੱਡੀ ਕੀਤਾ ਕਿ Contemporary Resource ਕੀ ਹਨ।

ਸੋ ਅੱਜ ਦੇ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਪੇਪਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਜਿਆਦਾ Important ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ Interest ਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਵਾਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਪਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ 20 ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡਾਕਟਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੀਨੋਟ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਹ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਮਿਸ਼ਨ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿਣੀ ਬਣਦੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਇਕ ਤਾਂ Theology ਦੇ ਲੈਵਲ ਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਜਲਦੀ ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ

ਹਨ। ਦੂਸਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਆਰਗੂਮੈਂਟ ਕਿਵੇਂ ਦੇਣੀ ਹੈ ਉਹ ਬੜੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਤੇ disagreement ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਹਿਸਟਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ Ideology ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੱਸੀ ਜਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਉਸ ਦੀ ਕੀ Relevance ਹੈ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਲਈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇੱਧਰ ਧਿਆਨ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਗੱਲ ਕਲੀਅਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ Ideology ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕੀ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਹੈ ਜੋ ਹੈ ਉਹ unforgotten ideology ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਹਿਏ ਇਹ Emphasis ਹੀ Ideology ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਹਿਸਟਰੀਕਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਹੈ ਉਹ Ideology ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ differentiate ਵੀ ਹੋਣਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ, ਬਾਕੀ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ Ideology ਕਿੰਨੀ Dominant ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੋਜੀਸ਼ਨ ਜਿਹੜੀ ਸੀ ਉਹ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੋਜੀਸ਼ਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਲੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ Ideology ਕਿਵੇਂ Operative ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਖਾਲਸਾ ਟਰਡੀਸ਼ਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ operative ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਚਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ mainstream ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ basics ਹਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ Belong ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ mainstream ਇਹ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਸਕਾਲਰਾਂ ਨੇ ਪੇਪਰ ਪੜ੍ਹੇ ਉਹ ਵੀ ਬੜੇ ਇਨਫਰਮੇਟਿਵ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਡਾਕਟਰ ਸਿੱਧੂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ 20-25 ਸਾਲ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ Debate ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ MecLoad ਦੀ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਦੀ ਇੰਟਰਪਰਟੇਸ਼ਨ ਹੈ ਉਹ acceptable ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਨੇ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਵਾਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਕਾਲਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਉਠਾਏ। ਮੈਂ ਮੈਕਲੋਡ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਕਾਲਰਲੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਮੈਕਲੋਡ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਇਹ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਵਾਲੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਤਰਾਜ਼ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੈਕਲੋਡ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੁਝ ਠੀਕ ਲੱਗੇ। ਮੈਂ ਇਸ ਸਾਰੀ Controversy ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਲੈਕਚਰ ਜੋ ਪਟਿਆਲੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਮੈਕਲੋਡ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਹੈ ਇਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਸ ਨੂੰ Defend ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਰਟੀਬਾਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਮੈਕਲੋਡ ਦੇ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਜਿਹੜੇ ਸਕਾਲਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਮੋਟੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੀਸਰਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਇਸ਼ੂ ਉੱਤੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਸੋ ਹੁਣ ਜਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਰਿਵਾਇਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਆਈ ਹੈ 'ਰਿਸੈਂਟ ਡਿਬੇਟ ਇਨ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼' ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਆਪਣਾ ਵਿਊ ਵੀ ਨਾਲ ਦੇਣ ਦੀ। ਜਿਹੜੇ ਇੱਧਰ ਦੇ ਸਕਾਲਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਲੱਗੀਆਂ। ਮੈਂ appreciate ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ appreciate ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਬੈਕਗਰਾਊਂਡ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸੋ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁ ਸਮਾਂ ਹੈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਾਂ।

ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅੱਛੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਮਾਂ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਅੱਜ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਸੀ

ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਰਿਵਾਇਤ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ Understanding ਬਣ ਗਈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਕਾਲਰ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵਾਂ Perspective ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੈਮੀਨਾਰ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੀ ਮੰਤਵ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਲਿਮੀਟਿਡ ਜਿਹਾ ਵਿਊ ਦੱਸਾਂਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਮਿਸ਼ਨ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੈਰੀਟੇਜ ਹੈ ਉਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦੇ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਡਾਕਟਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਕਾਲਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜੀ Continuity ਹੈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ Establish ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਵੀ ਬੈਕਗਰਾਊਂਡ ਵੀ ਇੰਨੀ ਕੁ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਆਮ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਚਲੇ ਗਏ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਇਹੀ ਬਣੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਲੀਡਰ ਸੀ। ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ figure ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤਕ aspiration ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਇਵੇਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਡਿਫੈਂਸ create ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ ਲਈ। ਸੋ ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਅੱਜ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਡੀਸ਼ਨ ਇਹ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ‘ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ’ ਇਹ ਆਰਗੂਮੈਂਟ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟਾਇਮ ਤੇ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕ ਮੈਨੂੰਸਕਰਿਪਟ ਹੈ 1768 ਦਾ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਕਾਪੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟਾਇਮ ਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ‘ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ’। ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਆਈਡੀਆ ਸੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਂਗ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣਾ ਦਾ ਤਾਂ ਮਤਲਬ sovereignty ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਬਦਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਸਬੂਤ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀਚਾਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਲਗੀਏ ਤਾਂ ਉਹੀ ਸਬੂਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਨਵਾਂ ਅਰਥ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਛਾਪੀ ਸੀ ‘ਪਰਚੀਆਂ ਸੇਵਾਦਾਸ’ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਾਖੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਸੀਲ ਦੀ (ਮੋਹਰ) ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਹੈ “ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ” ਉਸ ਮੋਹਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ, ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਬਾਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭੰਗੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਸਾਜਿਆ ਹੀ sovereignty ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਕਲੇਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭੰਗੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜੀ sovereignty ਹੈ ਉਹ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਇਹ sovereignty ਦਿੱਤੀ ਕਿਸ ਨੇ ਹੈ ਤਾਂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਦੋ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ sovereignty ਦਾ ਕਲੇਮ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦੂਸਰਾ ਜੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ 1710 ਵਿੱਚ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਵੀ “ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ” ਹੈ। ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਆਈਡੀਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਆਈਡੀਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ sovereignty declare ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਆਈਡੀਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪਿਛੋਕੜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ Literary evidence ਹੈ।